

مطابق با فتاویٰ مرجع عالیقدر حضرت آیت الله العظمی

حاج سید محمد تقی مدنی
(مدظلہ)

احکام بهداشت
وسلامت

و چگونگی مواجهہ با بیماری کرونا

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد وآله الطاهرين. منشأ کرونا که جهان امروز را فرا گرفته، هرچه که باشد، ضعف جدی نهادهای مرتبط با کشورهای صنعتی را نشان می‌دهد، کشورهایی که در مقابله با این بیماری دچار مشکلات زیادی هستند.

اگر نیک بنگریم، بحران کرونا از نقاط ضعف ژرفی در تمدن غرب پرده برداشته که اگر انسان نتواند با تمام قوای خود در برابر آن بایستد و آسیب‌هایش را سامان دهد، چه بسا موجبات سقوط پایه‌های این مدنیت فراهم آید.

ما در این مجال به یاری خدا حقایقی چند در این زمینه را مطرح می‌سازیم، باشد تا چراغ راهی شود برای زندگی آینده تمام ما.

نفس‌ت: آیا کرونا مایه امتحان است؟

انسان چه در سطح فردی و چه در سطح اجتماعی همواره

در معرض ابتلاء و آزمون است. خداوند سبحان می فرماید:

﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾^(۱).

(ما انسان را از نطفه مختلطی آفریدیم، و او را می آزماییم؛ [بدین جهت] او را شنوا و بینا قرار دادیم).

همچنین می فرماید:

﴿وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا﴾^(۲).

(و بعضی از شما را وسیله امتحان بعضی دیگر قرار دادیم، آیا صبر و شکیبایی می کنید [و از عهده امتحان برمی آید] و پروردگار تو همواره بصیر و بینا بوده است).

و می فرماید:

﴿لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا﴾^(۳).

(هدف این است که ما آنها را با این نعمت فراوان بیازماییم؛ و هر کس از یاد پروردگارش روی گرداند، او را به عذاب

(۱) سوره انسان: ۲.

(۲) سوره فرقان: ۲۰.

(۳) سوره جن: ۱۷.

شدید و فزاینده‌ای گرفتار می‌سازد).

این بحران آزمون‌ی بزرگ است، خدای سبحان در این باره می‌فرماید:

﴿أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾^(۱).

(آیا آنها نمی‌بینند که در هر سال، یک یا دو بار آزمایش می‌شوند؟! باز توبه نمی‌کنند، و متذکر هم نمی‌گردند!).
با توجه به این امر برماست که - همچون هر آزمون دیگری - در این آزمون نیز به محاسبه خود پرداخته، و رفتار و نظم زندگی خود را مورد تجدید نظر قرار دهیم و آنچه از آن معیوب شده است را اصلاح نماییم.

دوم: آیا کرونا مایه کيفر است؟

هر آنچه که در دنیا اتفاق می‌افتد، به امر و اذن خدای سبحان صورت می‌پذیرد، مگر نه اینکه پروردگار ما آفریدگاری مدبر است، او که می‌فرماید:

﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى * لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

(۱) سوره توبه: ۱۲۶.

وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى ﴿١﴾.

(همان بخشنده‌ای که بر عرش مسلط است. از آن اوست آنچه در آسمان‌ها، و آنچه در زمین، و آنچه میان آن دو، و آنچه در زیر خاک [پنهان] است!).

از همین رو پرسش اساسی ما این است:

آیا پروردگار سبحان بر تمام انسان‌ها که آفرینش را مورد سوء استفاده قرار داده، و طبیعت را به فساد و تباهی کشیده‌اند خشم گرفته است؟

خدای سبحان می‌فرماید:

﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾^(۲).

(فساد [و تباهی] به کرده بد خود مردم در همه خشکی و دریا پدید آمد تا خدا هم کیفر بعضی اعمالشان را به آنها بچشانند، باشد که [از گنه پشیمان شده و به درگاه خدا] باز گردند).

آیا خدای سبحان به خاطر این فساد و تباهی که در خشکی

(۱) سوره طه: ۶۵.

(۲) سوره روم: ۴۱.

و دریا پدیدار گشته، و از آن رو که مردم بر خود ستمی شدید روا داشته‌اند بر ایشان خشم گرفته است؟ مگر نه اینکه گروهی کوچک که درصدی محدود از انسان‌ها را تشکیل می‌دهند، حقوق اکثریت مردم جهان را مصادره کرده و منابع اولیه ایشان را در راه ساختن جنگ افزارهای کشنده ای که زنگ خطر نهایت شوم زندگی در زمین را به صدا درآورده‌اند، مصرف می‌کنند؟!.

مگر نه اینکه پروردگار سبحان می‌فرماید:

﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْضِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ﴾^(۱).

(بگو: «او قادر است که از بالا یا از زیر پای شما، عذابی بر شما بفرستد؛ یا به صورت دسته‌های پراکنده، شما را با هم بیامیزد؛ و طعم جنگ [و اختلاف] را به هر یک از شما به وسیله دیگری بچشانند» بین چگونه آیات گوناگون را [برای آنها] بازگو می‌کنیم! شاید بفهمند [و باز گردند]!).

(۱) سوره انعام: ۶۵.

دیگر بار می‌پرسیم:

آیا این بیماری همه‌گیر، کیفی دردناک است برآمده از خشم پروردگار نسبت به ما، یا اینکه تنها زنگ خطری است برای امری هولناک‌تر؟

آیا خدای متعال ما را به این بیماری مبتلا کرده تا به ما هشدار دهد، تا شاید سر عقل آییم و امور خود را اصلاح نماییم؟

اگر مراد پروردگار این باشد مسؤولیت ما بسی سنگین‌تر خواهد بود، مسؤولیت مقابله و درمان نقاط ضعف که بسی سنگین‌تر از مسؤولیت مقابله با صرفاً یک بیماری یعنی کرونا خواهد بود.

خدای سبحان می‌فرماید:

﴿وَلَنذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾^(۱).

(به آنان از عذاب نزدیک [عذاب این دنیا] پیش از عذاب بزرگ [آخرت] می‌چشانیم، شاید بازگردند!).

پس هدف، توجه به عواملی است که اگر به طور جدی به

(۱) سوره سجده: ۲۱.

مقابله با آن‌ها در وضعیت کنونی نپردازیم، اصل تمدن برباد خواهد رفت.

سوم: فاصله اجتماعی

وقتی پزشکان مردم را به دوری و دوستی و رعایت فاصله اجتماعی فراخواندند، مردم جامعه دو دسته شدند، دسته‌ای به اجبار یا به اختیار این توصیه‌ها را رعایت کردند و دسته‌ای دیگر این آموزه‌ها را نادیده گرفتند.

این به حق تجربه و آزمونی گرانسنگ بود که میزان عمق فرهنگ و آگاهی مردم را نشان داد.

دریافتیم که مردم به فرهنگ‌سازی بیشتری نیاز دارند، و رسانه‌ها - با وجود کثرتشان - از رساندن واقعیت‌ها به مردم خود را ناتوان نشان دادند.

بله، گروهی از مؤمنان از اوامر رهبران و مراجع دینی خود پیروی کردند، و از روی اختیار و به قصد قربت و از ترس عقوبت خدا، به آنچه کارشناسان گفته بودند عمل نمودند. اینگونه میزان نیاز مردم به دین نیز برای ما آشکار شد.

پهارم: قرنطینه فانگی

در این بین برخی نیز - در پیروی از توصیه کارشناسان به ماندن در خانه - معتکف خانه شدند، و اینگونه تهدید را به فرصت تبدیل کردند، اما چگونه؟

الف: برخی از ایشان فرصت تنهایی را برای افزایش ارتباط با پروردگار رحمان و رحیم مغتنم شمردند، و به تلاوت قرآن مجید و خواندن دعاهای روایت شده از معصومین علیهم السلام و قضای نماز و روزه از دست رفته خود پراختند.

ب: برخی دیگر از مردم تازه کشف کردند که خانواده‌ای نیک دارند، و اینگونه رابطه خود با اعضای خانواده را عمق بخشیده، و دریافتند که وقتی خانواده را تنها ابزاری برای رفع نیازهای مادی زودگذر خود می‌پنداشتند، چه زیان بزرگی کرده بودند.

ج: برخی دیگر در خویشتن خویش اندیشه کرده و نقاط ضعف خود را دریافتند، و دریافتند که معلوماتشان چقدر کم عمق است. پس بی‌درنگ کتاب به دست گرفتند و فعالانه - از طریق فضای مجازی - در نشست‌ها و دوره‌های فرهنگی

به ویژه در زمینه آگاهی بخشی دینی و فرهنگ اسلامی و همچنین آنچه به صحت و سلامت و بهداشت ربط داشت، شرکت کردند.

د: برخی دیگر از مردم نیز به زندگی خود اندیشیدند، به اصلاح شیوه گذران زندگی در آینده، تا از این رهگذر آینده خویش را بیش از پیش تضمین کنند.

محمد تقی مدرسی

کربلای مقدس

۱۱ رمضان المبارک ۱۴۴۱ هـ ق

بخش اول: احکام بهداشت و سلامت

مقدمه

حیات طیبه یکی از ارزش‌های ایمانی و یکی از عناصر سلامتی انسان می‌باشد، و از طریق پیشگیری و درمان و آرامش روانی محقق می‌شود. پاکی و دوری از پلیدی‌ها و زیاده‌روی نکردن در خوردن و آشامیدن و برگرفتن غذای پاک و پاکیزه، موجب پیشگیری از بیماری‌ها می‌شوند.

روزه، و اقامه نماز و حج خانه خدا و شفا گرفتن به وسیله غسل نیز از جمله درمان‌هایی هستند که به حیات طیبه منجر می‌شوند. اما آرامش روانی، انسان را از ابتلا به بیماری‌های زیادی در امان می‌دارد، و در فرایند درمان بیماران و عرصه‌های دیگر نیز کمک می‌کند.

احکام بهداشت

از کلیت متون دینی اینگونه برداشت می‌شود که زندگی

نیکو از اهداف ایمان است، و عافیت (تام و تمام و مدام) از شاخه‌های آن به شمار می‌رود، که خود سطوحی دارد:

الف: کمترین سطح عافیت، آن است که حفظ جان و حفظ اعضای بدن به آن بستگی دارد، که امری واجب به شمار می‌رود.

ب: سطح دوم، سطحی است که انسان از ترس اینکه مبادا مثلا دچار آسیب جدی منجر به ضعف عمومی، و یا کاستی ای بزرگ در قوای بدنی خود از جمله شنوایی، بینایی، یا قدرت تکلم، و یا قوای جنسی خود شود، از خود مواظبت به عمل می‌آورد، که چه بسا این سطح نیز واجب تلقی شود.

ج: اما سطح سوم، آن است که از بهداشت عمومی جامعه حفاظت می‌کند؛ بهداشتی که اگر از دست رود، تباهی بزرگی به بار خواهد آمد، مانند انتشار بیماری‌های کشنده، که این نیز واجب به شمار می‌رود.

د: سطح دیگر آن است که جامعه را در برابر انتشار بیماری‌های غیر مرگبار مصون می‌سازد، بیماری‌هایی که چه بسا به مرگ برخی از افراد بشر به دلیل وجود عوارض بهداشتی منجر شود. محافظت از محیط زیست در برابر شیوع آنفلوآنزا از جمله مصادیق این سطح از عافیت می‌باشد، که این سطح

از عافیت نیز در برخی شرایط واجب خواهد بود.
هـ: بالاترین سطح عافیت پیشگیری بهداشتی است که سلامت نوع بشر را در برابر بیماری‌های مختلف تضمین کند، که رعایت آن مستحب است، مگر اینکه به امر حاکم شرع واجب شود.
 حالا به جزئیاتی درباره سطوح پنجگانه پیش گفته توجه فرمایید:

۱- حفظ جان و اعضای بدن

قرآن کریم:

۱- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾^(۱).

(ای کسانی که ایمان آورده‌اید! دعوت خدا و پیامبر را اجابت کنید هنگامی که شما را به سوی چیزی می‌خواند که شما را حیات می‌بخشد! و بدانید خداوند میان انسان و قلب

(۱) سوره انفال: ۲۴.

او حایل می‌شود، و همه شما [در قیامت] نزد او گردآوری می‌شوید!).

۲- ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾^(۱).

(و بعضی می‌گویند: پروردگارا! به ما در دنیا نیکی عطا کن! و در آخرت نیز نیکی مرحمت فرما! و ما را از عذاب آتش نگاه دار!).

۳- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾^(۲).

(ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اموال یکدیگر را به باطل [و از طرق نامشروع] نخورید مگر اینکه تجارتنی با رضایت شما انجام گیرد. و خودکشی نکنید! خداوند نسبت به شما مهربان است).

۴- ﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾^(۳).

(و در راه خدا، انفاق کنید! و خود را به دست خود، به هلاکت

(۱) سوره بقره: ۲۰۱.

(۲) سوره نساء: ۲۹.

(۳) سوره بقره: ۱۹۵.

نیفکنید! و نیکی کنید! که خداوند، نیکوکاران را دوست می‌دارد).

۵- ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾^(۱).

(هر کس کار شایسته‌ای انجام دهد، خواه مرد باشد یا زن، در حالی که مؤمن است، او را به حیات طیبه [حیاتی پاک] زنده می‌داریم؛ و پاداش آنها را به بهترین اعمالی که انجام می‌دادند، خواهیم داد).

بصیرت‌های وحی

۱- دین به حیات طیبه فرامی‌خواند، و پروردگار در این مسئله به ما امر می‌کند تا اگر رسولش ما را به چیزی فرامی‌خواند که موجب حیات و زندگی ما می‌شود، از او پیروی کنیم، و اینکه دعای صالحان و شایستگان زندگی نیکو در دنیا و آخرت و وسیله ایشان عمل صالح می‌باشد. عافیت نیز یکی از شروط این زندگی پاک یا حیات طیبه می‌باشد.

۲- از سوی دیگر، مواظبت بر زندگی و جان خود، از واجبات فطری‌ای به شمار می‌رود که شرع مقدس صدها حکم

(۱) سوره نحل: ۹۷.

و روش برای محقق شدن آن وضع کرده است. در این مجال درصدد شمارش تمام این احکام و روش‌ها نیستیم، اما در آنچه خواهد آمد به مهمترین آن‌ها اشاره خواهیم کرد.

احکام

۱- بی‌شک از بین بردن زندگی و هلاک کردن جان، و از کار انداختن اعضا و قوای جسمی از نظر شرع، عملی حرام به شمار می‌رود.

۲- این حرمت، به حرمت عللی که به آن منجر می‌شوند نیز تسری می‌یابد، از این رو اهمال کاری آگاهانه‌ای که به مرگ یا نقص عضو و یا از میان رفتن یکی از قوای بدن منجر شود و یا تلاش برای خودکشی، حرام شمرده می‌شود.

۳- حرام بودن انداختن جان خود به هلاکت، چه بسا به معنی وجوب حفاظت از جان خود تلقی شود، به گونه‌ای که اگر کسی از توانایی لازم برای حفظ جان خود برخوردار باشد، اما در این امر کوتاهی کند و از نظر عرف هلاک‌کننده جان خود محسوب شود، در واقع کار حرامی مرتکب شده است.

۴- بنا بر مسئله وجوب حفظ جان، انجام اقدامات بهداشتی

به میزانی که حفظ جان از هلاکت و حفظ اعضا و قوای جسمی از اتلاف ایجاب می‌کند، واجب است.

۵- برخی محرمات شرعی هستند که شرع دلیل حرمت آن‌ها را آسیب زدن به حیات و زندگی انسان و یا به سلامت او قلمداد می‌کند، از همین رو اجتناب از آن‌ها واجب است.

۶- انسان باید به خود برسد، و زندگی شخصی خود را با دقت و از روی حکمت مدیریت کند، به خوراک و آشامیدنی و شیوه خواب و فعالیت خود توجه کند، و به قدرت و سلامت و اعتدال بدن خود اهتمام ورزد، و از سلامت اعصاب و روان خود محافظت به عمل آورد، و سهم آسایش و خوشی بدن خود را در نظر بگیرد. از همین رو هر انسان باید آگاهی‌های کلی‌ای نسبت به مسائل حیات خود، آن میزان که به صلاح اوست و سود و زیان او در این عرصه را نشان می‌دهد، پیدا کند.

۷- انسان‌ها باید برنامه مراقبت‌های بهداشتی جدی و دقیقی را برای خود در نظر بگیرند: از اهتمام به پاکیزگی، دوری از مکان‌های احتمالی انتشار میکروب‌ها و بیماری‌های همه‌گیر، مراجعه به پزشک در زمان‌های مناسب، و دقت در اجرای توصیه‌های پزشکان.

۸- جامعه باید به فرزندان خود به ویژه نسل نوپا اهتمام ورزد، و تمام وسایل سلامت جسمی و روانی ایشان را فراهم آورد.

۹- فقها باید احکامی را با الهام گرفتن از اصول کلی دین در نسبت با آنچه به سلامت آسیب می‌زند و سلامت انسان را تهدید می‌کند، مانند آلودگی محیط زیست و آلودگی صوتی و تشدید مواظبت بر خورد و خوراک ... و هر آنچه به سلامت انسان مربوط می‌شود، وضع کنند.

۱۰- دولت‌ها و حکومت‌ها باید نظارت خود را بر هر چیزی که به علت‌های هلاک انسان مرتبط می‌شود، تشدید کنند؛ از تصادفات جاده‌ای و شهری گرفته تا خطرهایی که در کمین کارگران و ورزشکاران و ... قرار دارند.

۲- سلامت و زیان زیاد

حدیث شریف

۱- در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده که فرمودند: «كُلُّ شَيْءٍ مِنَ الْحَبِّ مِمَّا يَكُونُ فِيهِ غِذَاءُ الْإِنْسَانِ فِي بَدَنِهِ وَقُوَّتُهُ فَحَلَالٌ أَكَلُهُ،

وَكُلُّ شَيْءٍ تَكُونُ فِيهِ الْمَضْرَّةُ عَلَى الْإِنْسَانِ فِي بَدَنِهِ فَحَرَامٌ أَكَلُهُ إِلَّا فِي حَالِ الضَّرُورَةِ»^(۱)؛ (هرگونه از دانه‌ها که غذای جسم انسان به شمار می‌آید و سبب نیرو بخشیدن به جسمش می‌شود، خوردنش حلال است. اما هرچه که به بدن انسان آسیب برساند، خوردنش جز در حال ضرورت حرام است).

۲- در حدیث نبوی مشهور آمده است: «لَا ضَرَرَ وَلَا إِضْرَارَ فِي الْإِسْلَامِ»^(۲)؛ (زیان دیدن، و زیان رساندن در اسلام نیست).

۳- ابن‌ادریس حلی در کتاب (السرائر) گفته است: از سوی رسول خدا ﷺ و از ائمه از فرزندان آن حضرت علیهم‌السلام درباره درمان، اوامر و احادیثی وارد شده، که فرمودند: «تَدَاوَوْا، فَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ دَاءً إِلَّا أَنْزَلَ مَعَهُ دَوَاءً»^(۳)؛ (دردهای خود را درمان کنید، که خداوند بیماری‌ای را نازل نمی‌کند، مگر اینکه داروی آن را نیز فرو می‌فرستد).

احکام

۱- برخی بیماری‌ها چه بسا به مرگ و یا نقص عضو و یا از میان رفتن قوه‌ای از قوای بدن منجر نشوند، اما آسیب قابل توجهی به

(۱) تحف العقول، ص ۲۵۱، (چاپ بصیرتی قم).

(۲) من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۳۳۴، ح ۵۷۱۸.

(۳) بحار الانوار، ج ۵۹، ص ۶۵، ذیل حدیث ۹.

بدن وارد می‌کنند، مانند بیماری قند که چه بسا به مرگ منجر نشود و شخص بتواند سالها با آن مدارا کند، اما در عرف گفته می‌شود که زیان قابل توجهی به فرد وارد می‌کند. ظاهراً در چنین بیماری‌هایی، پیشگیری از ابتلای به آن‌ها واجب می‌باشد.

۲- بنا بر نظر قوی‌تر، اقدام برای دفع زیان قابل توجه به فرد، در صورتی که کوتاهی نسبت به آن از مصادیق هلاک کردن خود تلقی شود، واجب است. بنابراین اگر کسی به چنین بیماری‌هایی مبتلا شود باید بیماری خود را درمان کند.

۳- سلامت عمومی و فساد

قرآن کریم

۱- ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ﴾^(۱).

(و به سوی مدین، برادرشان شعیب را [فرستادیم]. گفت: «ای قوم من! خدا را بپرستید، که جز او معبودی ندارید! دلیل روشنی از طرف پروردگارتان برای شما آمده است؛ بنابراین این، حق پیمانانه و وزن را ادا کنید! و از اموال مردم چیزی نگاهید! و در روی زمین، بعد از آنکه [در پرتو ایمان و دعوت انبیاء] اصلاح شده است، فساد نکنید! این برای شما بهتر است اگر با ایمان هستید!»).

۲- ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ﴾^(۱).

(کسانی که کافر شدند، اولیاء [و یاوران و مدافعان] یکدیگرند؛ اگر [این دستور را] انجام ندهید، فتنه و فساد عظیمی در زمین روی می دهد).

بصیرت‌وی

خدای سبحان ترویج فساد و تباهی در زمین را به شدت حرام نموده، و دوری از فساد عظیم روی زمین را حکمت نهی از ولایت کافران اعلام نموده، از همین رو عمل برای منع انتشار تمام گونه‌های فساد و تباهی واجب شده است. اهتمام

(۱) سوره انفال: ۷۳.

به بهداشت عمومی برای جلوگیری از به خطر افتادن سلامت مردم نیز در همین چارچوب می‌گنجد.

امکام

۱- جلوگیری از دست به دست شدن و شیوع غذاهای فاسد، از طریق نظارت بر تولیدکنندگان و فروشندگان مواد غذایی در تمام سطوح، از کشاورزان و کشتکاران گرفته تا رستوران‌ها و نانوائی‌ها و کارخانه‌های مواد غذایی و آسیاب‌ها و صنایع کنسروسازی، لبنیات، فرآورده‌های گوشتی و مانند آن، ضروری است.

۲- همچنین باید بر منابع آب، رودها، مخازن و فرایند پمپاژ آب و خطوط انتقال آب نظارت کرد تا مبادا به میکروب و یا مواد رادیواکتیو و یا دیگر مواد زیان‌آور آلوده شوند.

۳- باید از رهگذر انجام واکسیناسیون علیه بیماری‌های همه‌گیر، و همچنین ممانعت از انتقال مردم مناطق آلوده به مناطق پاک، از فراگیر شدن بیماری‌های کشنده و اگیردار پیشگیری نمود.

۴- باید در مدارس، دانشگاه‌ها، ادارات، کارخانه‌ها و دیگر اماکن تجمع مردم برای جلوگیری از انتشار بیماری‌های همه‌گیر، سیستم‌های دقیق نظارت بر بهداشت و سلامت در نظر گرفت.

۵- باید اماکنی را برای قرنطینه کسانی که به بیماری‌های واگیرداری چون آبله، جذام، سل، ایدز، کرونا و مانند آن دچار می‌شوند در نظر گرفت تا از ابتلای افراد سالم به این بیماری‌ها جلوگیری به عمل آید.

۶- برای جلوگیری از انتشار بیماری‌های جنسی خطرناک و حفظ نسل از دچار شدن به بیماری ژنتیکی، باید بر روند ازدواج‌ها نیز نظارت کرد.

۴- بهداشت همگانی و حیات طیبه

قرآن کریم

۱- ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا التَّوْرَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾^(۱).

(۱) سوره اعراف: ۱۵۷.

(همان‌ها که از فرستاده (خدا)، پیامبر امّی پیروی می‌کنند؛ پیامبری که صفاتش را، در تورات و انجیلی که نزدشان است، می‌یابند؛ آن‌ها را به معروف دستور می‌دهد، و از منکر باز می‌دارد؛ اشیاء پاکیزه را برای آن‌ها حلال می‌شمرد، و ناپاکی‌ها را تحریم می‌کند؛ و بارهای سنگین، و زنجیرهایی را که بر آن‌ها بود، [از دوش و گردنشان] برمی‌دارد، پس کسانی که به او ایمان آوردند، و حمایت و یاریش کردند، و از نوری که با او نازل شده پیروی نمودند، آنان رستگارانند).

۲- ﴿وَيَا بَاكَ فَطَهِّرْ * وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾^(۱).

(و لباست را پاک کن، و از پلیدی دوری کن).

۳- ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾^(۲).

(خداوند، توبه‌کنندگان را دوست دارد، و پاکان را [نیز]

دوست دارد).

بصیرت‌های وحی

۱- پروردگار متعال ناپاکی‌ها و پلیدی‌ها را حرام نموده، چرا که این‌ها به همراه خود بیماری می‌آورند، بنابراین مردار،

(۱) سوره مدثر: ۵ و ۴.

(۲) سوره بقره: ۲۲۲.

گوشت خوک، مشروبات الکلی، خوراکی‌ها و آشامیدنی‌های مضر، همه و همه دشمن سلامت انسان می‌باشند.

۲- خدای متعال بدیهای آشکار و پنهان را بر ما حرام کرده، چرا که به سلامت ما آسیب وارد می‌سازند، همچنین برای رعایت سلامتی، به دوری از پلیدی و روی آوردن به پاکی، و پاک کردن خود در زمان‌های مختلف شبانه روز امر نموده است.

امکام

۱- ناپاکی‌ها و پلیدی‌ها در آموزه‌های دینی تحریم شده‌اند، و پاکیزگی در تمام سطوح محبوب تلقی شده. آموزه‌های دینی پاکیزگی را از ارزش‌های ایمان می‌دانند، آموزه‌هایی که هرکس باید به اندازه توان خود به آن‌ها عمل کند.

۲- جامعه باید با تمام گونه‌های آلودگی مبارزه کند، از همین رو برای تضمین پاکیزگی و عاری بودن مکان‌های مختلف از میکروب و دیگر عوامل آلوده‌کننده، باید نظارت فراگیر و قاطعانه‌ای را بر تمام اماکن عمومی در نظر گرفت.

۳- حکومت‌ها باید کشورها را از ورود بیماری‌های همه‌گیر و مواد غذایی غیر بهداشتی ایمن سازند.

۵- بالاترین سطوح بهداشت و سلامت فردی

حدیث شریف

۱- حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام می فرمایند: «الْعَافِيَةُ أَهْنَأُ النَّعْمِ»^(۱)؛ (عافیت گواراترین نعمت هاست).

همچنین می فرمایند: «الْعَافِيَةُ أَشْرَفُ اللَّبَاسَيْنِ»^(۲)؛ (عافیت شریفترین دو لباس است)^(۳).

و همچنین می فرمایند: «بِالْعَافِيَةِ تُوجَدُ لَذَّةُ الْحَيَاةِ»^(۴)؛ (با عافیت است که لذت زندگی فراهم می آید).

۲- همچنین می فرمایند: «الصَّحَّةُ أَفْضَلُ النَّعْمِ»^(۵)؛ (سلامتی بهترین نعمت هاست).

و می فرمایند: «بِالصَّحَّةِ تُسْتَكْمَلُ اللَّذَّةُ»^(۶)؛ (از رهگذر سلامتی و بهداشت لذت کامل می شود).

(۱) عیون الحکم والمواعظ، ص ۳۱، ح ۵۰۴.

(۲) غُرر الحکم ودرر الکلم، ص ۸۸، ح ۱۶۹۳.

(۳) یعنی لباس عافیت شریفتر و مهمتر از لباس معمولی و متعارف انسان است.

(۴) عیون الحکم والمواعظ، ص ۱۸۸، ح ۳۸۵۴.

(۵) همان، ص ۲۳، ح ۱۷۷.

(۶) همان، ص ۱۸۶، ح ۳۶۷۱.

و می فرمایند: «النَّعِيمُ فِي الدُّنْيَا: الْأَمْنُ وَصِحَّةُ الْجِسْمِ، وَتَمَامُ النُّعْمَةِ فِي الْآخِرَةِ دُخُولُ الْجَنَّةِ»^(۱)؛ (نعمت دنیا: امنیت و سلامت بدن است، و تمام نعمت آخرت، ورود به بهشت است).

امکام

۱- مستحب است که انسان از بالاترین معیارهای سلامت و تندرستی برای حفظ سلامتی خود بهره ببرد. مثلاً تلاش کند تا اندازه فشار خون، ترکیب مواد تشکیل دهنده خون او، قدرت بینایی و شنوایی، ضربان قلبش، همه برحسب بهترین معیارهای پزشکی تنظیم شوند.

۲- مستحب است که انسان خود را از گرفتار شدن به هرگونه آلودگی ایمن سازد، و از رهگذر یک نظام تغذیه سالم ایده آل و تحرک ورزشی و یا کار بدنی کافی، فعالیت‌های خود را ایمن سازد.

۳- به طور کلی اسلام بر خورداری از فاکتورهای بهداشت و سلامت را به عنوان اصلی اساسی تشویق می‌کند. در متون شرعی روایت شده از معصومین علیهم‌السلام به ویژه در ابواب مستحبات

(۱) معانی الاخبار، ص ۴۰۸.

و آداب، آموزه‌های بسیاری را در رابطه با مسئله بهداشت و سلامت می‌توان یافت، از مسئله انتخاب همسر گرفته تا آداب آمیزش زناشویی و آموزه‌های بارداری و نظام تغذیه در دوره بارداری و دوران شیردهی و انتخاب دایه و آداب خوردن و آشامیدن و خوابیدن و معاشرت کردن و استحمام کردن و ... که اگر جملگی رعایت شوند، به خواست خداوند، طول عمر با سلامت و قوت در بدن را به دنبال خواهند آورد.

۴- دعا کردن برای درخواست عافیت و سلامتی از خدای عزوجل مستحب است، چرا که علل سلامتی و عافیت همه به امر خداوند متعال مقدر می‌شوند. امام زین العابدین علیه السلام اینگونه از درگاه الهی طلب عافیت کرده، می‌فرماید: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَعَافِنِي عَافِيَةً كَافِيَةً شَافِيَةً عَالِيَةً نَامِيَةً، عَافِيَةً تُؤَلِّدُنِي فِي بَدَنِي الْعَافِيَةِ، عَافِيَةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. وَآمِنْ عَلَيَّ بِالصِّحَّةِ وَالْأَمْنِ وَالسَّلَامَةِ فِي دِينِي وَبَدَنِي»^(۱). (خداوندا بر محمد و آلش درود فرست، و مرا عافیت بخش عافیتی کافی، شفابخش، برتر و روزافزون، عافیتی که در بدنم سلامتی تولید کند، و در یک کلمه: عافیت دنیا و آخرت. و بر من منت نه به تندرستی و امنیت و سلامت

(۱) از دعای امام سجاد علیه السلام در باب عافیت، صحیفه سجادیه، دعای شماره ۲۳.

در دین و بدن).

۵- چون سلامتی ارزشی آرمانی است، لذا باید از رهگذر اجرای آموزه‌های زیر به صورت جدی در راه آن تلاش کنیم: **نخست:** باید تا حد امکان و به صورت دائم و مستمر نظام‌های مراقبت و پیشگیری در کشور را مورد توجه قرار داده، و به طور ویژه و بر اساس معیارهای بین‌المللی به نظام‌های نظارتی مرتبط با خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها و ابزارهای به کار رفته در آن‌ها، و همچنین نظام‌های ایمنی و سلامت در تمام عرصه‌های تولیدی اهتمام ورزید.

دوم: آگاه کردن جامعه نسبت به آموزه‌های عرصه بهداشت و سلامت، با هدف بیان کف نیازهای اساسی‌ای که هر فرد در عرصه بهداشت و سلامت به آن نیاز دارد، شامل شناخت قوای انسانی و چگونگی پاسداری از این قوا در برابر بیماری‌های مختلف، و چگونگی افزایش این قوا از طریق تغذیه سالم و ورزش و...، و همچنین شناخت بیماری‌ها و علل آن‌ها و کیفیت پیشگیری از ابتلای به آن‌ها و چگونگی درمان این بیماری‌ها. این آگاهی بخشی باید از طریق مدارس و از همان سال نخست تحصیل و تا آخرین مراحل دانشگاهی ادامه یابد.

رسانه‌ها اعم از صوتی، تصویری و متنی نیز ابزارهای دیگری هستند که باید در این آگاهی بخشی سهیم شوند.

سوم: تلاش برای فراهم ساختن کادر پزشکی و پرستاری کافی و همچنین فراهم آوردن داروی مورد نیاز و ساخت بیمارستان و درمانگاه به اندازه کافی، و بهره‌مند ساختن تمام افراد جامعه از خدمات بهداشتی و درمانی به عنوان حقی طبیعی برای هر انسان، از دیگر مواردی هستند که باید مورد توجه قرار گیرند.

چهارم: فقها باید به طور ویژه در مسائل حاد مرتبط با سلامت و بهداشت، مانند دستور دادن به واکسیناسیون به هنگام انتشار بیماری‌های کشنده ورود کرده و فتوا صادر کنند، البته این کار باید پس از مشورت با کارشناسان و دستگاه‌های مسؤول صورت پذیرد.

پنجم: نیکوکاران باید توجه ویژه‌ای به فراهم کردن خدمات درمانی و بهداشتی برای نیازمندان نشان دهند، و این مسائل را نیز ضمن کارهای خیریه خود که در راه خدا انجام می‌دهند قرار دهند.

ششم: در صورتی که بحران درمانی و بهداشتی خطرناکی

همچون انتشار بیماری‌های همه‌گیر و کشنده کشور را فرا گیرد، هر یک از افراد امت باید نقشی در مبارزه با فساد بهداشتی و درمانی ایفا نمایند.

۶- سلامتی و بهداشت، حق انسان

قرآن کریم

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾^(۱).

(ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید؛ [این‌ها ملاک امتیاز نیست] گرامی‌ترین شما نزد خداوند با تقواترین شماست؛ خداوند دانا و آگاه است!).

به نظر می‌رسد تعارف و شناختی که در این آیه وارد شده، به معنی به رسمیت شناختن حقوق متقابل باشد، که مهم‌ترین

(۱) سوره حجرات: ۱۳.

آن‌ها حق حیات می‌باشد که حق امنیت و حق سلامت و حق برخورداری از رفاه (تغذیه و مسکن و ...) و حق برخورداری از تندرستی نیز از آن نشأت می‌گیرند.

حدیث شریف

رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «مَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَمُّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ، وَمَنْ سَمِعَ رَجُلًا يُنَادِي يَا لَلْمُسْلِمِينَ فَلَمْ يُجِبْهُ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ»^(۱)؛ (کسی که بامداد برخیزد بی‌آنکه به فکر سر و سامان دادن به کارهای مسلمانان باشد، مسلمان نیست. و کسی که فریاد «مسلمانان به دادم برسید!» را از کسی بشنود و اجابت نکند مسلمان نیست).

بصیرت‌های وی

- ۱- حق حیات، ریشه تمام حقوق دیگر می‌باشد، و تندرستی و سلامت جسمی اساس زندگی را تشکیل می‌دهد.
- ۲- متون دینی‌ای که به انفاق امر می‌کنند، انفاق برای محرومان در عرصه‌های درمانی و بهداشتی را نیز به عنوان

(۱) کافی، ج ۲، ص ۱۶۴.

یکی از برجسته‌ترین عرصه‌های کار خیر و همیاری اجتماعی دربر می‌گیرند.

۳- متون دینی‌ای که بر اهتمام مسلمانان به یکدیگر تأکید دارند را نیز می‌توان دربرگیرنده زمینه‌های مختلف اهتمام به فراهم آمدن شاخص‌های سلامتی و تندرستی همگانی دانست.

۴- از گونه‌های مختلف متون دینی عام نیز می‌توان لزوم همیاری به میزان ممکن و ضروری در امر بهداشت و درمان را برداشت نمود.

۵- توسعه در عرصه بهداشت و سلامتی باید به هدفی تبدیل شود که مردم و دولت هر دو با هم در جهت محقق شدن آن از طریق تمام ابزارهای ممکن برای تک تک افراد جامعه تلاش کنند.

۶- قانون‌گذاران باید قوانین ضروری برای فراهم آمدن و محقق شدن حق برخورداری از خدمات بهداشتی و درمانی برای مردم را به یاری خدای سبحان وضع نمایند.

بخش دوم

احکام رویارویی با پیامدهای ویروس کرونا

۱- مکم عمل به مقررات بهداشتی و درمانی

پرسش: وزارت بهداشت - به پیروی از سازمان بهداشت جهانی - مقررات مفصل و متنوعی را در جهت پیشگیری از انتشار بیماری کرونا در کشور صادر کرده است. این مقررات رفتارهای شخصی افراد و همچنین روابط اجتماعی مردم با یکدیگر و چگونگی تعامل در بازار و چگونگی استفاده از وسایل نقلیه عمومی و مسافرت و مانند آن را در بر می گیرد. آیا توجیهی بر این امر وجود دارد؟ حکم شرعی ما در چنین مواردی چیست؟

پاسخ: در صورتی که انتشار بیماری سریع و جدی است به گونه‌ای که سلامت جامعه و بهداشت همگانی را تهدید می کند و به ابتلای تعداد زیادی انسان و مرگ برخی از ایشان منجر خواهد شد، عمل به این

مقررات پیشگیرانه برای حفظ خود از مبتلا شدن به کرونا و نیز در جهت رعایت مسؤلیت اجتماعی افراد در قبال عدم انتشار بیماری و در نهایت زیان وارد نساختن به دیگران، شرعا واجب است. خدای متعال می‌فرماید: ﴿وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ﴾^(۱)؛ (خود را به دست خود، به هلاکت نیفکنید!). همچنین در حدیث شریفی که قاعده‌ای شرعی در فقه به شمار می‌رود آمده: «لَا ضَرَرَ وَلَا إِضْرَارَ فِي الْإِسْلَامِ»^(۲)؛ (زیان دیدن و زیان رساندن در اسلام نیست).

۲- مکم قرنطینه اجباری و اختیاری

پرسش: در منطقه ما دولت، مسافران آمده از کشورهای اروپایی و آمریکا که بیماری کرونا بیش از هر جای دیگری در آنها انتشار یافته، را تا ثابت شدن سلامتشان از بیماری به صورت قرنطینه اجباری در بیمارستان‌ها و درمانگاه‌های ویژه نگهداری می‌کند، و بعد از احراز سلامتی این افراد، آنان اجازه می‌یابند

(۱) سوره بقره: ۱۹۵.

(۲) من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۳۳۴، ح ۵۷۱۸.

به خانه و خانواده خود بازگردند. آیا مقید بودن به این قرنطینه اجباری برای مسافران واجب است؟ اگر کسی بتواند به هر نحوی این تصمیم دولت را دور بزند، آیا جایز است که از قرنطینه اجباری سرپیچی کند؟

اگر احتمال ابتلایش به بیماری و یا احتمال اینکه بیماری را به دیگر افراد منتقل کند، احتمال عقلایی قابل توجهی تلقی شود، التزام به مقررات قرنطینه برای حفظ خود و جامعه از بیماری واجب خواهد بود.

پاسخ:

احتمال عقلایی به چه معناست؟ منظور از عقلا در مسائلی از این دست چه کسانی هستند؟

پرسش:

مراد از عقلا کارشناسان هر عرصه می‌باشند، و در مسئله احتمال ابتلا به بیماری آنچه باید مورد توجه قرار گیرد نظر پزشکان و ارگان‌های عرصه بهداشت است که مسؤول سلامت جامعه و درمان همگانی می‌باشند. احتمالی که این افراد و این ارگان‌ها

پاسخ:

تشخیص بدهند، باید مورد توجه قرار گیرد و جدی تلقی شود.

۳- مکم بدهکاری که نمی‌تواند بدهی خود را پرداخت کند

پرسش: به دلیل اجرای مقررات قرنطینه خانگی و مقررات منع آمد و شد در برخی کشورها، به دلیل جلوگیری از انتشار بیماری کرونا، بازارها و مغازه‌ها و بیشتر فعالیت‌های خرید و فروش به حالت تعطیل درآمده‌اند، و تاجران خرد و کاسبان با مشکلات اقتصادی دست و پنجه نرم می‌کنند. عدم توانایی بر پرداخت بدهی‌ها در زمان مقرر یکی از این مشکلات می‌باشد. حکم بدهکاری که نتواند در این اوضاع بدهی خود را بپردازد چیست؟ شخص طلبکار در چنین وضعیتی چه باید بکند؟

الف: بدهکاری که توان پرداخت بدهی خود را داشته باشد باید بدهی خود را در صورت مطالبه طلبکار اگر بدهی حال باشد، و اگر زماندار باشد با فرا رسیدن موعد بازپرداخت بدهی‌اش، بپردازد.

ب: اگر بدهکار توان بازپرداخت بدهی خود را

پاسخ:

داشته باشد، و موعد بازپرداخت نیز فرا رسیده باشد، به تعویق انداختن و فرار از بازپرداخت بدهی حرام، بلکه معصیتی بزرگ تلقی خواهد شد.

ج: اما اگر بدهکار توان پرداخت بدهی خود را در چنین اوضاعی نداشته باشد، بر طلبکار جایز نیست که او را برای بازپرداخت بدهی اش تحت فشار قرار دهد، بلکه واجب است که او را تا وقتی قدرت بازپرداخت بدهی را پیدا کند، مهلت دهد.

خدای متعال می‌فرماید: ﴿وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾^(۱)؛ (اگر [بدهکار] قدرت پرداخت نداشته باشد، او را تا هنگام توانایی، مهلت دهید! [و در صورتی که برآستی قدرت پرداخت را ندارد] برای خدا به او ببخشید بهتر است؛ اگر [منافع این کار را] بدانید!).

در حدیث شریفی که از امام صادق علیه السلام روایت شده نیز می‌خوانیم: «إِنَّ أَبَانَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ: لَيْسَ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُعْسِرَ مُسْلِمًا، وَمَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا أَظَلَّهُ اللَّهُ بِظُلْمِ يَوْمٍ

لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ»^(۱)؛ (فرموده‌ی پدرمان محمد ﷺ است که: مسلمان حق ندارد مسلمان تنگدست را در فشار بگذارد و اگر کسی بدهکار تهیدست را مراعات و ملاحظه کند، سایه‌ی خدا بر سر او خواهد بود در روز رستاخیز که جز سایه‌ی خدا، مأوا و پناهگاهی نیست).

۴- روزه بیمار کرونایی یا کسی که بیم ابتلا به کرونا دارد

پرسش: وارد ماه مبارک رمضان شدیم در حالی که ویروس کرونا همچنان در اقصی نقاط عالم جولان داده و منتشر می‌شود. این در حالی است که برخی توصیه می‌کنند برای کاهش احتمال ابتلا به این ویروس خطرناک، افراد در فاصله‌های زمانی کوتاه آب بنوشند، چرا که کمبود آب بدن بنا به گفته ایشان، موجب تضعیف سیستم دفاعی بدن شده، و اگر این ویروس به بدن کسی راه یابد، خشکی گلوی او، رسیدن ویروس را به دستگاه تنفسی او آسان می‌کند، اما نوشیدن آب کمک می‌کند تا ویروس به معده راه یافته و از بین برود. بنا بر آنچه گفته شد

(۱) کافی، ج ۸، ص ۹.

آیا روزه ماه رمضان به این دلیل در سال جاری از مسلمانان ساقط می‌شود؟

پاسخ:

بیماران باید روزه ماه رمضان را بخورند و روزه‌های دیگری را روزه بگیرند، و حکم فرد سالمی که در صورت روزه‌داری از دچار شدن به بیماری بیم دارد، و یا اینکه روزه، چنان وضع را برای او دشوار می‌کند که وی را دچار حرج خواهد کرد و او را در تنگنا قرار خواهد داد، مانند حکم بیمار است.

اما در شرایط کنونی - که بیماری کرونا همچنان در حال انتشار می‌باشد - مسلمانان باید از اماکن مشکوک به انتشار بیماری دوری گزینند، و تمام توصیه‌های پیش‌گیرانه را رعایت کنند، هرچند وادار شوند برای ادای فریضه روزه در قرنطینه خانگی بمانند. در واقع این توصیه‌ها در صورت صحت برای کسانی است که در مکان‌های عمومی و پر تردد، که احتمال انتشار بیماری در آن مضاعف می‌شود، حضور می‌یابند.

روزه از مسلمانان ساقط نمی‌شود، بلکه حکم

مکلفان در این مسئله پس از رعایت تمام تدابیر پیشگیرانه، بستگی به بیمی دارد که ممکن است هر یک، نسبت به ابتلا به این بیماری داشته باشد.

۵- مکم فم شفص مبتلا به کرونا و کسی که بیم دارد به کرونا مبتلا شود

پرسش: شخصی مستطیع شده، و امسال عزم حج داشت، اما انتشار بیماری کرونا باعث شد تا از ترس مبتلا شدن به کرونا در تصمیم خود تردید کند، به ویژه اینکه از بیماری قند و فشار خون رنج می‌برد، و همین امر احتمال ابتلای او را بیشتر می‌کند، با این وجود آیا باید امسال به حج برود یا نه؟

پاسخ: فراهم آمدن قدرت بدنی لازم برای رفتن به سفری مانند سفر حج و عاری بودن از بیماری‌ای که مانع سفر حج‌گزار به حج بشود و یا سفر او را به گونه‌ای غیر قابل تحمل دشوار گرداند و یا نبود بیم دچار شدن به یک بیماری کشنده به دلیل ازدحام و تجمع مردم در یک جا، همه و همه از ابعاد استطاعت برای

حج می‌باشند.

پس سفر حج، از بیماری که نتواند به بیت الله الحرام برود و یا این سفر، سختی زیادی برای او به همراه داشته باشد، ساقط می‌شود، هرچند بقیه شروط وجوب حج را داشته باشد. پس باید منتظر بهبودی و یا بازگشت زندگی اجتماعی به روند طبیعی خود و همچنین از میان رفتن احتمال ابتلا به بیماری و یا انتقال آن به دیگران بماند، تا ان شاء الله بتواند در امنیت و سلامت حج خود را به جا آورد.

از عبدالرحمن بن حجاج روایت شده که گفت:
از ابا عبدالله رضی الله عنه درباره این گفته خدای متعال: ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾؛ (و برای خدا بر مردم است که آهنگ خانه [او] کنند، آنها که توانایی رفتن به سوی آن دارند) پرسیدم. آن حضرت [در تبیین معنای استطاعت] فرمودند: «الصَّحَّةُ فِي بَدَنِهِ، وَالْقُدْرَةُ فِي مَالِهِ»^(۱)؛ (صحت و سلامتی در بدن او و قدرت در مالش).

(۱) تفسیر العیاشی، ج ۱، ص ۱۹۳، ح ۱۱۷.

۶- اگر حکومت‌ها سفر به سرزمین‌های مقدس را منع کردند

پرسش: در صورت استمرار انتشار بیماری کرونا، و ناتوانی جهانی برای کنترل آن به ویژه در شبه جزیره عربستان که حکومت در آن از ضعف مدیریتی در اداره امور بهداشت و درمان دو میلیون حج‌گزار رنج می‌برد، آیا بر حکومت‌های اسلامی جایز است که شهروندان خود را از سفر حج و عمره سال جاری منع کنند؟

پاسخ: اگر مصلحت عمومی اقتضا کند، و کارشناسان و متخصصان قابل اعتماد نیز به این امر گواهی دهند جایز خواهد بود، بلکه چه بسا در حالی که خطری بزرگ جامعه را تهدید کند، واجب نیز بشود.

۷- ترک مصافحه به دلیل ترس از انتقال بیماری

پرسش: اگر کسی با من مصافحه کند و یا اینکه دست خود را برای دست دادن دراز کند، اما من با او مصافحه نکنم، آیا این

نوعی اهانت به او محسوب خواهد شد، در حالی که می‌دانیم یکی از بارزترین راه‌های انتقال ویروس کرونا تماس دستها با یکدیگر می‌باشد؟

در صورت بیم از مصافحه، شایسته است که ترک شود. عدم مصافحه با کسی که در اینگونه شرایط دستش را برای دست دادن دراز کرده، به هیچ وجه اهانت محسوب نمی‌شود.

پاسخ:

۸- فرار از قرنطینه

پرسش: برخی کشورها هرکسی را که از کشورهای کرونایی به آن کشور سفر می‌کند، در قرنطینه قرار می‌دهند. من تاجری هستم که اگر در قرنطینه قرار بگیرم، تجارت‌م تحت تأثیر قرار خواهد گرفت. آیا حق دارم پرواز خود را به کشور سومی تغییر دهم تا از این طریق بتوانم قرنطینه را دور بزنم؟

فرار از قرنطینه در صورت بیم داشتن از زیان رساندن به دیگران جایز نیست.

پاسخ:

۹- مکم پنهان کردن بیمار

پرسش: برخی از کشورها شهروندان خود را از سفر به عتبات عالیات منع می‌کنند، و گذرنامه هر کس که به عتبات مسافرت کند را به مدت یک سال توقیف می‌کنند. اگر کسی که از عتبات آمده، به کرونا مبتلا شده باشد، آیا پنهان کردن او جایز است؟ اینکه او خود را مخفی کند چه؟

پاسخ: با وجود بیم داشتن از زیان رساندن به دیگران از طریق انتقال بیماری، احتیاط عدم پنهان کردن آن شخص است.

۱۰- استفاده از پاک کننده‌ها و ضدعفونی کننده‌های الکلی

پرسش: برخی مواد ضدعفونی کننده از ۷۰ درصد الکل درست شده‌اند. آیا استفاده از این مواد ضدعفونی کننده جایز است؟

پاسخ: استفاده از ضدعفونی کننده‌های الکلی در صورتی که از ماده آلی طبیعی بدست نیامده باشند اشکالی ندارد، علم نداشتن به منبع آن نیز کفایت می‌کند.

۱۱- اطلاع دادن به مسؤلان

پرسش: اگر فردی از خانواده مبتلا به کرونا و یا مشکوک به ویروس کرونا باشد، آیا واجب است که وضعیت او را به مراکز درمانی اطلاع دهیم؟

پاسخ: بهتر آن است، بلکه احتیاط ایجاب می کند که وضعیت او را به نهادهای مسؤل اطلاع دهید، تا از خطر نادیده گرفتن بیماری در امان بمانید.

۱۲- کفن و دفن کسی که از بیماری کرونا از دنیا رفته

پرسش: پروتکل های سازمان جهانی بهداشت، بر عدم غسل جسد کسی که از بیماری کرونا فوت کرده و دفن او در جایی که برای قربانیان این ویروس اختصاص یافته تأکید می کند، تا این بیماری بیشتر منتشر نشود. آیا التزام به این پروتکل شامل عدم غسل میت و دفن در جایی ویژه واجب است؟

پاسخ: در صورت امکان باید تمام احکام کفن و دفن را به گونه ای که موجب انتشار بیماری نشود اجرا نمود،

اما دفن در مکان‌های اختصاص یافته به قربانیان کرونا
اشکالی ندارد.

۱۳- مخالفت با وصیت دفن در مکانی ویژه

پرسش: اگر کسی که دچار بیماری کرونا است وصیت کند در
جای ویژه‌ای دفن شود، آیا باید به وصیت او عمل کرد؟

پاسخ: در صورت وجود بیم انتشار بیماری، عمل به
وصیت دفن در مکانی ویژه واجب نیست.

۱۴- کم امتکار تجهیزات بهداشتی و درمانی

پرسش: من در داروخانه کار می‌کنم، و روزی یک نفر حجم
زیادی وسایل بهداشتی پیشگیری از کرونا از من خریداری
کرد، امری که به دلیل کمبود این مواد بهداشتی و بالا رفتن
قیمت‌ها، موجب زیان دیدن دیگران خواهد شد، آیا بر من
جایز است که حجمی بیش از نیاز از این مواد بهداشتی را به
یک نفر بفروشم؟

اگر بدانید که این فرد مواد بهداشتی ضد کرونا را برای احتکار خریداری می‌کند، فروش این مواد به او جایز نیست.

پاسخ:

۱۵- ماضر نشدن بر سر کار به دلیل بیماری

پرسش: من کارمند اداره بهداشت و درمان هستم و با همکاران و با اطلاع مدیر توافق کردم که بر سر کار حاضر نشوم چرا که از بیماری مزمنی رنج می‌برم و احتمال اینکه در معرض ابتلا به کرونا قرار گیرم بیشتر از دیگران است. حکم حقوقی که از اداره دریافت می‌کنم چیست؟

اگر این کار شما مخالف مقررات دولت و یا شرکت نباشد، اشکال ندارد.

پاسخ:

۱۶- وجوهات شرعی برای درمان بیماران

پرسش: آیا جایز است که بخشی از وجوهات شرعی را به مصرف نهادهای ویژه درمان بیماری کرونا درآوریم؟

پاسخ: مصرف مبالغی از وجوهات شرعی در مقابله با بیماری کرونا و یا در خدمت‌رسانی به بیماران جایز است.

۱۷- ذکرهایی برای دفع بیماری

پرسش: در فضای مجازی، اذکاری به عنوان دفع بیماری رواج یافته‌اند، آیا جایز است این اذکار را بازنشر کنیم؟

پاسخ: خواندن و انتشار هر ذکرى که با اصول عقاید منافات نداشته باشد اشکال ندارد، البته نه به نیت اینکه از سوی معصومان علیهم‌السلام وارد شده است، بلکه به نیت کلی قصد قربت.

۱۸- زیارت عتبات با ماسک و دستکش

پرسش: آیا اجبار زائران عتبات عالیات به استفاده از ماسک و دستکش به بهانه جلوگیری از انتشار بیماری و انتقال ویروس صحیح است؟

اگر مصلحت عمومی ایجاب کند، اشکالی ندارد.

پاسخ:

۱۹- ضد عفونی کردن عتبات و مساجد و مسینیه‌ها

پرسش: آیا ضد عفونی کردن مساجد و عتبات و حسینیه‌ها با مواد پاک‌کننده جایز است؟ آیا نافی قداست این اماکن نمی‌شود؟

پاسخ:

جایز است و منافاتی با قداست مکان ندارد، به ویژه اگر به دلیل دور نگاه داشتن عامل بیماری همه گیر از این اماکن و در جهت حفظ حرمت آنها انجام شود. بلکه چه بسا بتوان آن را گونه‌ای تطهیر و پاکسازی از آن نوع که خدای متعال به آن دستور داده تلقی کرد. در آنجا که می‌فرماید: ﴿وَعَهْدَنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهْرًا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾^(۱)؛ (و به ابراهیم و اسماعیل فرمان دادیم که: خانه مرا برای طواف‌کنندگان و مجاوران و رکوع‌کنندگان و سجده‌کنندگان، پاک و پاکیزه کنید!).

(۱) سوره بقره: ۱۲۵.

۲۰- مکم بستن عتبات و مساجد و مسینیه‌ها

پرسش: حکم اقدام برخی از حکومت‌های اسلامی در بستن مساجد و مراقد و حسینیه‌ها، و یا ایجاد موانعی برای زیارت و دخول به این اماکن چیست؟

پاسخ: اگر این کار برای حفظ سلامت مردم و ممانعت از انتشار بیماری به دلیل ازدحام احتمالی و عدم مراعات فاصله اجتماعی از سوی مردم در این اماکن باشد، اشکالی ندارد، اما ما به این کشورها سفارش می‌کنیم که برنامه و وسایل پیشگیری از بیماری را فراهم آورده و سپس اماکن عبادی را بازگشایی کنند.

۲۱- مکم تجمع مردم در مناسبت‌ها

پرسش: کارشناسان و متخصصان می‌گویند که امکان دارد افراد سالم از طریق دیگر افرادی که مبتلا به ویروس کرونا هستند، به این ویروس دچار شوند، و امکان دارد این بیماری از طریق ریز قطره‌هایی بسیار کوچک که از بینی و یا دهان شخص مبتلا به

هنگام سرفه و یا عطسه بیرون می‌آید به افراد سالم سرایت کند. این ریز قطره‌ها روی اشیاء و سطوحی که در اطراف شخص بیمار قرار دارند می‌نشینند، و افراد سالم از طریق لمس این اشیاء و سطوح و پس از آن لمس چشم‌ها و یا بینی و یا دهان خود به کرونا دچار می‌شوند. همچنین اگر این ریز قطره‌هایی که در اثر سرفه و یا عطسه شخص بیمار منتشر شده‌اند، از طریق تنفس وارد بدن افراد سالم بشوند، امکان دارد افراد را به بیماری کوید ۱۹ مبتلا کنند. از همین رو حفظ فاصله مطمئنه (حداقل یک متر) با فرد مبتلا به کرونا، مسئله‌ای بسیار مهم تلقی می‌شود.

بنابر آنچه گفته شد، حکومت‌ها هرگونه تجمع (چه برای شادی و یا سوگواری و چه در مساجد و دانشگاه‌ها و یا بازارها و فروشگاه‌های بزرگ تجاری و سالن‌ها و دیگر اماکن تجمع مردم باشد) ممنوع اعلام کرده‌اند:

الف: آیا بی‌اعتنایی به این مقررات جایز است؟

اگر بی‌اعتنایی به این مقررات موجب فراگیر شدن

پاسخ:

بیماری و انتشار ویروس شود، جایز نیست.

ب: آیا کسی که به این بیماری مبتلا شده و در صورت حضور یافتن در تجمعات امکان دارد بیماری را به دیگران منتقل سازد، اجازه دارد قرنطینه خانگی را نقض کرده و به مسئله دور ماندن از مردم اعتنایی نکند؟

فراهم آوردن زمینه ابتلای خود به یک بیماری همه گیر و خطرناک جایز نیست، همچنانکه فراهم آوردن زمینه ابتلای دیگران به این بیماری نیز جایز نمی باشد.

پاسخ:

ج: اگر شخص مبتلا به مقررات پیشگیرانه اعتنا نکرده و ملتزم به مقررات منع انتشار ویروس کرونا نباشد، و باعث ابتلای دیگران به این بیماری شود و چه بسا موجبات فوت برخی از ایشان را نیز فراهم سازد، حکم شرعی او چه خواهد بود؟

اگر ثابت شود که او باعث بیماری و یا مرگ دیگران شده، ضامن خواهد بود.

پاسخ:

۲۲- مکم کسانی که بیکار شده‌اند

پرسش: همانطور که می‌دانید، بسیاری از کارگران و خرده‌فروشان از کار بیکار شده‌اند و تنها منبع روزی ایشان به دلیل اجرای مقررات عمومی منع رفت و آمد در کشورها و بسته شدن بازارها و توقف فرایند داد و ستد و باز ایستادن بسیاری از کارخانه‌ها و کارگاه‌ها از کار، بسته شده است. آیا می‌توان این افراد را فقیر تلقی کرد؟

پاسخ: هرکس توان تأمین زندگی خود و خانواده‌اش را (چه بالفعل و چه بالقوه) برای یک سال نداشته باشد، فقیر محسوب می‌شود، و مؤمنان توانمند باید او را در رفع گرفتاری‌هایش کمک کنند، که این کار اجر عظیمی به همراه خواهد داشت.

۲۳- گرفتن وام از بانک‌های ربوی برای رفع نیاز

پرسش: در چنین شرایطی (که ویروس کرونا به شکل گسترده‌ای شیوع یافته و مشکلات اقتصادی را برای مردم

موجب شده است) آیا جایز است برای انجام کارهای حیاتی و ضروری، از بانک‌های ربوی وام گرفت؟ به ویژه اگر صندوق قرض الحسنه‌ای نباشد یا اگر هم باشد امکانات محدودی در اختیار افراد قرار دهد.

گرفتن وام ربوی جایز نیست (چه از بانک گرفته شود و چه از افراد)، مگر در حال ضرورت. چرا که (ناچاری و ضرورت موجب مباح شدن امور ممنوع می‌شود)، و در این امر لازم است که به میزان ضرورت بسنده شود.

پاسخ:

۱۴- نماز جماعت در دوره انتشار کرونا

پرسش: مهمترین عامل انتشار ویروس کرونا تجمع و عدم مراعات فاصله بین مردم می‌باشد، نهادهای ذیربط نیز توصیه می‌کنند تا مردم فاصله اجتماعی مورد نظر را رعایت کنند. در چنین اوضاعی آیا برگزاری نماز جماعت با رعایت فاصله اجتماعی یک متر و نیم یا دو متر بین دو نفر برگزاری نماز جماعت صحیح است؟

با توجه به اشکال در اتصال مأمومین در صورت رعایت فاصله مورد نظر، صحت نماز جماعت اشکال دارد.

پاسخ:

۲۵- صله رجم در روزگار کرونا

پرسش: نظر حضرتعالی در پدیده کم شدن میزان صله رحم و حتی روابط زوجین در روزگار همه گیری کرونا چیست؟ مگر نه اینکه قطع صله رحم حرام می باشد؟

پاسخ: در اینگونه شرایط فوق العاده و استثنائی، باید هم صله رحم را به جا آورد و هم از مقررات تخطی نکرد، و در واقع باید بین این دو کار جمع کرد. پس باید از یک طرف به تمام توصیه های پیشگیرانه و ضروری گوش فرا داد، و از طرف دیگر نیز باید با تماس از طریق استفاده از فن آوری های نوین ارتباط جمعی به حداقل واجب صله رحم در ارتباط با خویشاوندان بسنده نمود، و دیدارهای رو در رو و مستقیم و عادی غیر ضروری را ان شاء الله به بعد از شرایط کنونی موکول کرد.

پاسخ:

۲۶- فرار به مناطق کفار برای فرار از ابتلا به کرونا

پرسش: آیا مهاجرت به بلاد کفر برای فرار از ابتلا به کرونا جایز است؟

پاسخ: به لحاظ نظری در صورتی که اطمینان داشته باشید می‌توانید دین خود را حفظ کرده و شعائر دینی خود را انجام دهید، جایز است. البته باید توجه داشت که در شرایط فعلی، بلاد کفر از خطر بیشتری و امنیت بهداشتی و درمانی کمتری نسبت به سرزمین‌های مسلمانان برخوردار می‌باشند.

۲۷- مکم قراردادهای و تعهدات مالی

پرسش: در سایه انتشار بیماری کرونا بیشتر فعالیت‌های تجاری دچار تعطیلی و صادرات و واردات مختل شده است. این مسئله بسیاری از تعهدات و قراردادهای مالی را دچار اختلال کرده است. حکم شرعی اختلالات به وجود آمده در این شرایط چیست؟

پاسخ:

باید همه از روش مصالحه و همکاری در این مسائل پیروی کنند و تلاش نمایند تا تعهداتی را که صاحبان آنها در شرایط استثنائی فعلی توان انجام آنها را ندارند، به تعویق اندازند.

۲۸- مکم اطاعت از حاکم ستمگر در مسائل مربوط به کرونا

پرسش:

اگر حاکم، ستمگر و طاغوت باشد و در حکومت خود به غیر احکام الهی حکم کند، آیا رعایت مقررات حکومت او درباره پیشگیری از انتشار بیماری کرونا واجب است؟

پاسخ:

توصیه‌های پیشگیرانه و هشدار دهنده در جهت منع ابتلا به بیماری‌های خطرناک و انتشار آن بیماری‌ها بین مردم، پیش از هر حکومت محلی و یا سازمان بین‌المللی مورد تأکید آموزه‌های دینی می‌باشند، و عمل به آنها از مصادیق اطاعت از اوامر الهی است نه اطاعت از حاکم ستمگر.

- ۱- مکم عمل به مقررات بهداشتی و درمانی
- ۲- مکم قرنطینه اجباری و اختیاری
- ۳- مکم بدهکاری که نمی‌تواند بدهی خود را پرداخت کند
- ۴- روزه بیمار کرونایی یا کسی که بیم ابتلا به کرونا دارد
- ۵- مکم مچ شفص مبتلا به کرونا و کسی که بیم دارد به کرونا مبتلا شود
- ۶- اگر مکومت‌ها سفر به سرزمین‌های مقدس را منع کردند
- ۷- ترک مصافحه به دلیل ترس از انتقال بیماری
- ۸- فرار از قرنطینه
- ۹- مکم پنهان کردن بیمار
- ۱۰- استفاده از پاک کننده‌ها و ضدعفونی کننده‌های الکلی
- ۱۱- اطلاع دادن به مسؤولان
- ۱۲- کفن و دفن کسی که از بیماری کرونا از دنیا رفته
- ۱۳- مخالفت با وصیت دفن در مکانی ویژه
- ۱۴- مکم امتکار تجهیزات بهداشتی و درمانی
- ۱۵- فاضر نشدن بر سر کار به دلیل بیماری
- ۱۶- وجوهات شرعی برای درمان بیماران
- ۱۷- ذکرهایی برای دفع بیماری
- ۱۸- زیارت عتبات با ماسک و دستکش
- ۱۹- ضد عفونی کردن عتبات و مساجد و مسینیه‌ها
- ۲۰- مکم بستن عتبات و مساجد و مسینیه‌ها
- ۲۱- مکم تجمع مردم در مناسبت‌ها
- ۲۲- مکم کسانی که بیکار شده‌اند
- ۲۳- گرفتن وام از بانک‌های ربوی برای رفع نیاز
- ۲۴- نماز جماعت در دوره انتشار کرونا
- ۲۵- صلّه رمم در روز گار کرونا
- ۲۶- فرار به مناطق کفار برای فرار از ابتلا به کرونا
- ۲۷- مکم قرارداده‌ها و تعهدات مالی
- ۲۸- مکم اطاعت از ما کم ستمگر در مسائل مربوط

